

LUKÁCS BORBÁLA

A SZÜRETI BÁL

A csiki falvakban évente megrendeznek egy jellegzetes őszi ünnepet, a szüreti bált. A több mint húsz éve intenzíven élő szokás múltja bizonytalan. A megkérdezett idősebbek egyike sem emlékezik arra, hogy a századelőn vagy az azt követő években (egészen a hatvanas évekig) lett volna itt hasonló jellegű szokás. A jelenlegi helyzet pedig, amikor már nem is vízszintes terjeszkedésről van szó (ez megtörtént már régebb), hanem egyfajta „belterjes térhódításról” és – az utóbbi időben már az üzemi kantinokban is rendeznek szüreti bált – egyenesen ámulatba ejti a szemlélőt.

A témával kapcsolatos beszélgetések egyikében a harminc éve ugyanabban a faluban tevékenykedő tanító mondta: „valószínű, hogy az ötvenes évek derekán kimaradozó, hétfogásos farsangi és más bálók igénye jelentkezik a hatvanas évek elején ebben az új köntösben”. A kérdezettek arra is visszaemlékeznek, hogy eleinte a rendezésben a községi kultúrigazgató is résztvett, mi több, bizonyos mértékben ő irányította a rendezvény menetét mindaddig, amíg ez külső segítség nélkül is életképessé vált.

Csíkban a szüreti bál nem továbbélő, hanem átvett és bizonyos tekintetben újonnan teremtett szokás. Ezt támasztja alá az is, hogy a vidék éghajlati viszonyai miatt nem alkalmas szőlőtermesztésre, márpedig a bál egyik alapkelléke éppen a szőlő.

A szüreti bál előkészületei

A rendezők általában hetekkel az esemény előtt hozzálátnak a szervezéshez. Ebben a szervezésben nem vehet részt bárki. Csatószezen a falu katonaság előtt álló legényei a rendezők, leginkább azok, akiket már besoroztak, vagy éppen sorozás előtt állanak. Hogyha létszámuk nem elegendő, a fiatalabbak, a tizenhat-tizenhét évesek is bekapcsolódhatnak. Újabban nem vehet részt a szervezésben az, aki már letöltötte katonai szolgálatát. A lányoknál nincsenek merev határok. Életkoruk nagyjából egyezik a fiúkéval, de előfordul, hogy egy-két évvel idősebbek, és már harmadszor vagy negyedszer hívják meg őket

a rendezőségbe, ismét a megfelelő korú lányok számától függően.

A bált körülbelül három héttel megelőzően összegyűlnek a rendező fiúk, a csőszök, és kitűzik az időpontot, általában szeptember vagy október valamelyik vasárnapját. Az időpont választásánál vigyáznak, ne essék egybe a szomszédos falvakban rendezendő szüreti bálók napjával. Különösen fontos ez, hiszen a rendezvény egyik fő célja a minél több részvevő és a minél több bevétel. Éppen ezért idejében tudniuk kell, hogy a szomszéd falvak mikorra tervezik báljukat. Egyszerre rendezni mindenik részről hátrányos, mert megosztja a közönséget, és a rendezőség sem vehet részt egymás bálján.

Ugyanakkor azt is megbeszélik, hogy a lányok közül kiket hívnak csőszleánynak. Rendszerint minden csősznek csőszleány párja van. Megválasztják maguk között a csőszkirályt vagy csőszgazdát (a megnevezés falvanként változik). Ez a megválasztott legény „a falu egy régi jó családjának leszármazottja”, akit mindnyájan tisztelnek. Fontos, hogy jó énekes legyen, és a bál érdekében intézkedni tudjon. A leány, akit ő hív meg, lesz a csőszkirályné vagy csőszgazdáné. Ugyanekkor megállapodnak a fejenként összegyűjtendő pénzösszegben, melyet a bálhoz szükséges kellékek megvásárlására fordítanak.

A csőszpárok száma a sorozandó legényektől függ, általában nyolctól tizennyolc-húszig terjed. Előfordult már, hogy nem voltak elegendőek, és így nem rendezhettek szüreti bált.

A fejenként összeadott összeg általában háromszáztól ötszáz lejig terjed. Azután megbeszélik, hogy honnan szereznek lovakat a legényeknek. Többnyire a gazdaság lovait veszik igénybe, de egyénektől is elkérhetik. Ezt követően a helyi kultúrigazgatóhoz, majd a néptanácsához fordulnak, hogy együtt megbeszéljék a műsort, a kultúrotthon használatát, valamint a felvonulást.

A csőszpárok mind ugyanabból a faluból valók. Az idegenfalusi „szeretőt” (udvarlót), barátot szívesen látják vendégként. A csőszpárok között nem feltétel az udvarlás.

A lányok meghívása, a lókölcsönzés megbeszélése és az engedélyek beszerzése után megfogadják a zenészeket. Három-négy nappal a bál előtt megvásárolják a díszítéshez szükséges szőlőt (70–100 kg), a bál alatt árusítandó bort (100–300 liter). Megegyeznek az öltözködésben és abban, hogy hány szom-

szédos faluba mennek kihirdetni a bált. Megírják a plakátokat, és a környező falvakban, otthon, valamint – ha a közeli falvakban van a bál – Csíkszeredában, egy bizonyos hagyományos helyen is kiragasztják.

A plakát szövegére példa:

MEGHIVÓ / A SZENTMÁRTONI / IFJÚSÁG 1984 / SZEPTEMBER
13-ÁN / SZÜRETI BÁLT REN / DEZ, AMELYRE MIN / DENKIT
SZERETETTEL / ELVÁR: / A RENDEZŐSÉG

A plakátot szőlőfürt rajza díszíti.

Hogy a felvonulás sikeres legyen, több napon át kell próbálni a közös éneklést, ezért utolsó héten minden este összegyűlnek a kultúrotthonban és énekelnek. Ilyenkor a természettel kapcsolatos népdalok kerülnek előtérbe. Az „induló” dal az Ősszel érik, babám, a fekete szőlő. Ezt követi a Megérett a piros szőlő, azután a Megérett, megérett a fekete szőlő. Miután kifognak a természettel kapcsolatos népdalok, rátérnek a megszokottak éneklésére: Menasági sugártorony, Két út áll előttem stb.

A bált megelőző szombat estén (ha a bál vasárnap van) a csöszök ismét összegyűlnek a kultúrotthonban, és kezdődik a terem díszítése. Előbb elkészítik a koszorúkat, kettőt vagy hármat. Általában kettőt: a kicsi koszorút és a nagy koszorút. Drótból gúla alakú vázat fonnak, és erre kötözik a szőlőt. A nagy koszorúra általában 6–7 kg szőlő fér rá, a kicsire 2–3. A koszorúba ezenkívül egy-egy „hosszúnyakú” (7 dl) bort is belekötnek; a kicsi koszorúba nem mindig (a nagyba tehetnek pezsgőt is). Ezután következik a terem, melyet a megmaradt szőlővel díszítenek. Hosszában, átlósan dróthuzalt feszítenek ki, lehetőleg jó magasan, hogy kézzel, de még felugrással se legyen elérhető. Erre kötözik a megmaradt szőlőt és szőlőleveleket is. Ezenkívül a termet színes krepp-papírokkal is díszítik, szalagokkal, hogy lehetőleg minél hangulatosabb legyen. Volt eset, amikor krepp-papír bevonatú, sátorszerű állvány képezte a „szőlőt”. Így kevesebb szőlő kellett, és az őrzése is könnyebben ment.

Ezután a tombolajegyek leszámozása következik, de olykor ez már hét közben megtörtént. Attól függően, hogy hány koszorú kerül kisorsolásra (a nagy koszorút általában árverezik), kétféle tombolát is készítenek: olcsóbbat (3–5 lej) és drágábbat (5–10 lej). Egyes helyeken a nézeteltérések miatt elma-

radt az árverezés, és a nagy koszorút is tombolán sorsolták ki. Hogy különbséget lehessen tenni, a két tombolajegy két színnel, általában pirossal és késsel van számozva.

Ezután következik az énekek sorrendjének megállapítása. Megegyeznek, hogy a falu melyik pontjáról indulnak, milyen irányba, hány faluba mennek el, hol kezdenek énekelni, hol állnak meg, hogy felolvassák vagy elmondhassák a meghívó szövegét. Megbeszélik a gyülekezés időpontját és az öltözetet szép vagy esős időre.

A csőzspárok számára kötelező a népviselet és a válltól a csípőig átkötött piros szalag. Van olyan falu, pl. Csíkmindszent, ahol a fiúk fedetlen fővel vonulnak, Tusnádon árvalányhajjal díszített fekete kalapot viselnek, Csatószezen pedig báránybórsapkát fehér árvalányhaj díszítéssel. Van ahol fekete rövid kabátot, máshol csupán mellényt hordanak. Oldalukon (hogyha be tudják szerezni) borral töltött kulacs, de ha ez nincs, a kézben vitt üveg is megteszi. A lányok öltözékét is a válltól csípőig átkötött piros szalag díszíti. Számukra is kötelező a népviselethez tartozó csizma, de mivel nem mindenkinek van szöttes szoknyához illő, előfordul, hogy az áruházak gazdag választékát vonultatják fel, és harisnyacsizmától kezdve mindenféle színű és formájú csizmát látni lábukon. A csőzsgazdának, valamint párjának rangjelzője a pirossal keresztben átkötött fehér vagy világoskék szalag.

Utoljára a felállás sorrendjét határozzák meg, aztán a lányok hazamennek, a fiúk pedig behordják a bál alatt árusítandó bort a rendezőség számára fenntartott öltözőbe, megegyeznek az eladási árban (általában 30–40 lej), aztán rövid borkóstolás után ők is hazatérnek.

Az ünnep lefolyása

Vasárnap déltájban népessé válik a kultúrotthon előtti térség. A fiúk kantárszáron lovakat vezetnek, vagy lovon ülnek. A csőzsgazda lova kötelezően fehér, és egyes helyeken koszorú van a nyakában. A felvonulás legelső momentuma a fényképezés. Előbb csoportkép készül, majd párosával, lóháton állnak a fényképezőgép elé. Megérkezik a kétoldalt ülésre alkalmassá tett egészvágás szekér is (ezen a lányok ülnek), majd a menetet kísérő cigányszekér a purdékkal. A cigány szerepét általában idősebb házasember vagy asszony vállalja, a gyerekek pedig örömmel öltöznek be purdénak, így ők is részesei

lehetnek a látványos felvonulásnak. (A csőszök menetét követő cigányszekér nem mindenütt szokás. Csíkmindszenten 1982-ben is volt, Csatószezen kb. 10 éve nem.) Megtelnek a boroskulacsok, s ha nincs kulacs, üveg kerül a kabát zsebébe. A falu népe kiáll az utcára, várja az indulást.

Miután az indulási előkészületek befejeződtek, a kikiáltó vagy a bíró felolvassa a verses meghívó szövegét.

A felolvasást a csőszök lelkes éljenzése követi, és esetenként a hallgatóság is velük tart. Mindez a falu központjában történik. Utána a csőszök nótára zendítenek és elindulnak. A fiúk lóháton, a lányok pedig ló vagy ökör vontatta egészvágás szekéren hosszában ülnek. Érdekes a közlekedési alakzat, amely a fiúk vonulását jellemzi. Legelől a csőszkirály (csőszgazda) fehér, felbokrétázott ló hátán, hátrább fél- vagy egész lóhossznyi távolságban két vagy három lovagló csősz (az úttest szélességétől függően), őket ismét egész lóhossznyi távolságban követi kettes vagy hármassorokban a többi. Ezt az alakzatot igyekeznek szigorúan betartani. A faluban két vagy három helyen állnak meg, a település nagyságától függően. A felvonulás nem mindig eseménymentes: előfordul, hogy a csőszök közül némelyek először ülnek lóháton, vagy pedig maga a „paripa” nem tartozik a legjámborabbak közé, s gyakran elragadja a még képzetlen lovas. Lakatlan területen ez nem jelent különösebb bajt, a csősz megriad, esetleg lebukfencezik, de a faluban, ahol sok az asszony meg a gyermek néző, veszélyes is lehet.

A fent leírt szertartásos módon, énekelve érkeznek meg a meghívandó szomszéd faluba. Központjában megállanak, a kikiáltó elmondja a meghívót, amelyet a lányok és fiúk éneke követ. Ismerőseiket borral kínálják. A nézőket ezalatt a csőszök után megérkező cigányszekér személyzete szórakoztatja. Az asszony kártyát vet, és a felé nyúló, csipkedő kezeket paszkolja sűrűn, a férfi pedig vigyáz lovára és népes családjára. Ezután énekszóval ismét továbbvonulnak a következő megállóig.

Miután meghívták a kitűzött falvak lakosságát, hazaindulnak. Falujukba este hét-nyolc órára érkeznek vissza élénk nótaszóval. Időközben már a szomszédos falvak, helységek (város) fiataljai is megérkeztek, és a kultúrotthonban vagy a kocsmában várják a bál kezdetét. A csőszök hazaviszik a lovakat, a lányok pedig elkezdenek tombolát árusítani.

A fiúk visszaértével elkezdődik a tulajdonképpeni bál.

A bált a csőszpárok tánca nyitja meg. Ők rendelik a nótát is, amire táncolnak. Többnyire keringővel és nem, csárdással nyitják báljukat. Ezt követően a csőszpárok szétoszlanak, egyetlen feladatuk a szőlő őrzése és a rend fenntartása marad. A bíró és párja (nem azonos a csőszgazdával!) elfoglalja a számkra kijelölt asztalt. Tisztségük a tolvajok büntetésének kiszabása, mert időközben zsúfolt lett a terem, megérkeztek a várakozók: szülők, falubeliek, másfalusiak, városiak, akiknek tilos a felkötözött szőlőhöz nyúlni mindaddig, amíg a csőszgazda éjfél után ki nem hirdeti a szüretet. A bál egyik érdekessége, csábító lehetősége a szőlőlopás. Szó sincs arról, hogy a szüret felszabadításáig ne nyúlnának a szőlőhöz, hiszen a tettenérésdi játéka nagyon izgalmas, mozgalmas, szórakoztató. A csőszöknek sem az az érdekük, hogy a szőlő a dróton maradjon, hanem az, hogy azt lelopják, s ők tetten érvék a tolvajokat. A bátor vendég tehát vagy felugrik, vagy társai emelik fel, és letép egy marék szőlőt. Ha a csőszök észreveszik, nyomban ott teremnek, és a bíró elé „hurcolják”. A bíró a szőlőszemek számbavételével megállapítja a büntetést, ami általában annyi lej, ahány szőlőszem, a tettes markában van. Az ítélezést párbeszéd kíséri. A tetten érő csőszök jó erősen kézben tartva a tolvajt, mert az, ha lehetne, elszelne, így szólunk a bíróhoz:

- Elfogtunk egy tolvajt.
- Mennyit lopott? – kérdi a bíró
- Nyolc szemet. Mit ítél a bíró?
- A bíró azt ítéli, hogy fizessen nyolc lejt.

A tettes megjátszott vonakodással kifizeti az összeget, esetleg alkudozni próbál:

- Öt lej nem lesz elég?

A bíró azonban hajthatatlan szigorral kitart a megállapított büntetés mellett. A tettetést pedig mindaddig kézben tartják a csőszök, amíg kifizeti a bírságot. Ez a szüret kihirdetéséig nagyon gyakran előfordul, legtöbbször utána már nincs is miért felugrani.

Időközben szól a zene. A bálók zenei anyagát népi zenekar szolgáltatja. A táncnóták a Csíkban, falusi bálokon megszokott csárdások, keringők, tangók, gyorskeringők, sánta németesek (angolvalcer). Egy-egy könnyűzeneszám is előfordul a szoká-

sos tánclépésekre átritimizálva. Minden táncsort egy lassúbb keringő, csárdás vagy tangó kezd, majd ugyanazon tánc gyorsabb változata következik.

A bor árusítása is folyik. Bár ezt a hatóság gyakran letiltja, mert a teremben tilos a fogyasztás, mégis kilátszik néhány borosüveg a széksorok alól, a zakók zsebéből.

Miközben szünetel a zene, kisebb beszélgető vagy éneklő csoportok alakulnak a teremben. Már a csőszök sem csak a párjukkal táncolnak, de legfontosabb dolguk még mindig a szőlő őrzése. Mikor a drótok már eléggé megkopaszodtak és szükséges lesz a szüret kihirdetése, a zenekar elhallgat, a csőszgazda pedig a színpadra lép és elkiáltja: „Szabad a szüret!” A bál közönsége a még megmaradt szőlőszemek felé ugrál, most már büntetlenül, és percek alatt eltünteti a maradékot. Hogyha már a bor is fogytán van és a tombolajegyek eladása is sikerült, következik a kicsi koszorú kisorsolása, ha pedig még sok a bor, akkor folytatódik a zene, a koszorú kisorsolása később történik.

A sorsoláskor ismét elhallgat a zene, a színpadra felállt csőszgazda és társa sapkából kihúzza a nyertes számot, a nyertes átveszi az eddig a mennyezetet díszítő kicsi koszorút. Ismét tánc, majd az árverezés következik. Ez nem véletlenül utolsó mozzanata a bálnak, ugyanis nem egy esetben botrányos kimenetelű. Lényege a nagy koszorú minél jövedelmezőbb eladása. Előfordulj hogy a rendezőség a maga számára akarja megtartani, egy bizalmas személynek (falubeli nős embernek vagy legénynek, aki nem csősz) a kasszából átad egy összeget, amivel ez megnyeri a licitet, vagy csak egyszerűen felveri az árat, és a koszorú így sokkal többért talál gazdára. A bíró kiáll a színpadra és kezdődik a nagy koszorú árverése. A kezdő összeg általában 50–100 lej, de duplázással folytatódik az alku, és a vásárolni akaró az összeget azonnal bele kell hogy tegye a gazda sapkájába. A bál közönsége a színpad előtt, az árverezők körül tolong. Az árverezés folytatódik: a már meglévő 100 lej után 200 lejt ajánlanak fel. Hogyha van, aki tovább licitáljon, annak már 400 lejt kell a sapkába tennie; majd 800 lej a következő licitár. Az összeg ugyan soknak tűnik, de azt is tudni kell, hogy a szomszédos falvak vetélkednek ilyenkor, mert a nagy koszorú elnyerése dicsőség a nyertesnek, de falujának is. Az anyagi jólét, a tehetőség jele a koszorú elnye-

rése. Éppen ezért az illető faluközösség legényei össze szokták adni a licithez szükséges összeget.

Amikor megáll a licit, általában beugrik a rendezőség megbízottja, és új összeget ajánl. Ha van valaki más, aki még ráajánl, akkor folytatódik az árverezés, ha nem, akkor a koszorú a csőszöknek (tehát a rendező falunak) marad. A botrány kitörésének is ez a pillanata, ugyanis az igénylők rájöhetnek, hogy becsapták őket, és esetleg verekedéssel próbálnak bosszút állni.

Nem ez az egyetlen formája az árverezésnek. Van, ahol csupán magasabb árat kell ajánlani az azelőtt elhangzottnál.

A nagy koszorú árverezésével véget is ér a szüreti bál. A zenekar esetleg még húz egy talpalávalót búcsúzóul, ez attól is függ, mennyire telt el az idő, azután a jellegzetes indulónótával bezárja a bált. A közönség szétszéled, a csőszök kiséprik a termet, számba veszik a bevételt, megbeszélik a visszahívást, ami csupán az ő multságuk, és hazamennek.

A szüreti bál a csíki falvak laikus őszi ünnepe, amelyben a népi kultúra elemei egy sor új elemmel kiegészülve rituális tevékenységgé válnak. Szerepe egyrészt a legénnyé avatás, a falu fiataljainak felnőttként való bemutatkozása, másrészt a közösségigény, a közösséghez tartozás kinyilvánítása.

A rendezőség tagjai városi iskolákba járnak, más szórakozási formákat is ismernek (pl. diszkó). Ebből az alkalomból hazajönnek és beöltöznek. Egyikük így beszélt erről: „Azért öltözöm csősznek, mert szüreti bált rendezni egy évben egyszer lehet. Azonkívül itthon vagyok, a velem egyidősökkel rendezük, aztán diszkóba bármikor mehetek, s a diszkó egészen más. Olyan szép felvonulni, énekelni, szőttesbe, fehér harisnyába öltözni!”

A szüreti bál eredetileg csak termésünnep volt, ezt bizonyítja a meghívó vers szövege is. Ma azonban emellett a közösségi igények kielégítéseként, identitásmegfogalmazásként is él és terjed Csíkban.